

УДК 911.3

Потапова А.Г.

Конструктивно-географічні та соціально-економічні фактори функціонування Волинського регіонального агропродовольчого ринку

Постановка проблеми. Проблема розвитку і розміщення продуктивних сил та виробничо-технічних комплексів складна і багатогранна. Вона охоплює весь комплекс економічних, соціальних та екологічних проблем функціонування господарського механізму, використання виробничо-ресурсного потенціалу, територіальної організації та екологічної безпеки розміщення продуктивних сил, створення умов для розвитку агропродовольчого ринку. Саме тому аналіз конструктивно-географічних та соціально-економічних факторів функціонування агропродовольчого ринку Волинської області є актуальним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми функціонування агропромислових підприємств висвітлюють такі вітчизняні вчені, як П.П. Борщевський, Р.А. Іванух, М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук, Р.А. Слав'юк та інші економіко-географи. Проте дослідження економіко-організаційного механізму ефективного функціонування регіонального АПК залишаються надзвичайно актуальними у зв'язку з постійними змінами в економічному, правовому, екологічному та соціальному середовищі.

Метою дослідження є розробка напрямів підвищення ефективності функціонування регіонального агропромислового виробництва на основі вдосконалення соціально-економічного механізму його відтворення. Для цього проаналізовані і виявлені основні риси демографічних, міграційних процесів, урбанізації території, регіонального ринку праці, транспортно-комунікаційного та фінансового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи демографічну ситуацію Волинської області бачимо, що чисельність наявного населення регіону постійно зменшується: 1990 р. – 1054,2 тис. осіб; 2003 р. – 1054,7 тис. осіб. Тепер на Волині проживає 1038,0 тис. жителів, що складає 2,2% населення України.

За період 1990-2006 рр. коефіцієнт народжуваності скоротився з 15,4 до 13,2, коефіцієнт смертності за цей же період зріс з 11,3 до 15,0. Відповідно коефіцієнт природного скорочення населення знизився з 4,1 до – 1,8 чол. на 1000 жителів (табл. 1) [5].

Природне скорочення населення Волинської області зумовлюють певні причини. До них відносяться конструктивно-географічні, соціально-економічні, екологічні, культурно-ментальні. Низький рівень доходів населення зумовлює нераціональну структуру харчування, недоотримання кваліфікованої медичної допомоги, неможливість нормального утримання дитини, недостатній рівень побутових, культурно-освітніх та інших потреб жителів. Через забруднення навколишнього середовища зріс рівень захворюваності населення. Емансипація проявляється в дотриманні тенденції щодо кількості народження дітей, віку вступу до шлюбу, зайнятості жінок і т. п.

За показником природного скорочення Волинську область можна розділити на чотири групи районів:

Таблиця 1.

**Коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту,
скорочення (-) населення (на 1000 жителів)**

	1985	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006
Кількість народжених, всього	17,5	15,4	12,6	11,2	11,3	11,9	12,2	13,2
у міських поселеннях	14,3	12,5	11,7	9,9	10,6	11,4	11,7	12,9
у сільській місцевості	12,0	11,0	13,6	12,5	12,1	12,4	12,8	13,5
Кількість померлих, всього	11,2	11,3	13,7	14,0	14,7	14,5	15,4	15,0
у міських поселеннях	10,2	10,5	10,2	11,5	11,7	11,6	12,0	11,9
у сільській місцевості	20,0	19,5	17,3	16,6	17,7	17,4	18,8	18,2
Природне скорочення населення, всього	6,3	4,1	-1,1	-2,8	-3,4	-2,6	-3,2	-1,8
у міських поселеннях	4,1	2,0	1,5	-1,6	-1,1	-0,2	-0,3	1,0
у сільській місцевості	-8,0	-8,5	-3,7	-4,1	-5,6	-5,0	-6,0	-4,7

– Горохівський район відноситься до групи з катастрофічним показником скорочення;

– Іваничівський, Ківецівський, Ковельський, Локачинський, Любомльський і Старовижівський райони можна віднести до групи із загрозованими показниками природного скорочення населення;

– Володимир-Волинський, Луцький, Рожищенський, Турійський і Шацький райони – група із значними показниками природного скорочення населення;

– Камінь-Каширський, Любешівський, Маневицький і Ратнівський райони відносяться до групи районів із природним приростом населення.

На Волині низька народжуваність і велика смертність населення, яка пов'язана із віковою структурою населення. Жителі пенсійного віку складають 20,8% населення області (у сільській місцевості – 24,0%), діти і підлітки – 20,1% (у сільській місцевості – 21,8%). Населення працездатного віку у Волинській області складає 59,1% (у сільській місцевості – 54,2%). Найгірше співвідношення вікових груп населення спостерігається у Володимир-Волинському, Горохівському, Іваничівському, Ковельському, Локачинському, Рожищенському, Старовижівському, Турійському і Шацькому районах, найкраще – у Камінь-Каширському, Луцькому, Любешівському, Маневицькому, Ратнівському районах.

У 2006 році 291,4 тис. чоловік отримували пенсію, з них за віком 210,0 тис. чол., за інвалідністю – 44,8 тис. чол. Кількість пенсіонерів в розрахунку на 1000 чоловік населення складає 271 чоловік. Найбільші значення показника кількості пенсіонерів у розрахунку на 1000 жителів характерні для Горохівського, Турійського, Іваничівського, Любешівського, Маневицького районів (понад 300 чоловік), найменші – для Ратнівського, Луцького, Ківецівського, Любомльського, Локачинського, Володимир-Волинського, Рожищенського, Старовижівського, Шацького районів (менше 297 чоловік).

У людей похилого віку зменшується енергетичний еквівалент харчового раціону, змінюється його структура, знижується рівень платоспроможності, тому така ситуація специфічно відображається на регіональному агропродовольчому рівні.

Підсумовуючи сказане можна зробити висновки, що для Волинської області характерні такі демографічні процеси, як: скорочення чисельності жителів області, особливо в сільській місцевості; скорочення частки і чисельності осіб до

працездатного віку; збільшення чмсельності і частки населення, старшого за працездатний вік; старіння населення.

Ці демографічні процеси ведуть до зменшення ємності регіонального агропродовольчого ринку.

Рівень урбанізації території також впливає на формування попиту на агропродовольчому ринку. Як правило, сільські жителі споживають значно менше окремих видів продовольства за рахунок можливості їх виробництва у особистих підсобних господарствах та деякою мірою вужчого асортименту продовольства в структурі споживання [2]. В міських поселеннях проживає 50,9% всіх жителів Волинської області, в сільських – 49,1%. Створюється певний територіальний розрив між концентрацією міських жителів, основних споживачів продуктів харчування і сільською місцевістю, де ці продукти в основному виробляються.

Волинська область за системою розселення представлена 16 районами, 11 містами, 22 смт і 1054 сільськими поселеннями.

В 16 районах області проживає 669,3 тис. осіб, з яких 76,1% – жителі сільських населених пунктів. Найбільший район за чисельністю населення Ківерцівський (65,1 тис. осіб), а найменший – Шацький (17,4 тис. осіб). В 11 містах проживає 427,8 тис. осіб (41,2% всіх жителів області і 80,9% міського населення). Найбільше місто за чисельністю населення обласний центр – м. Луцьк (206,5 тис. осіб), найменше – м. Берестечко Горохівського району (1,8 тис. осіб). В 22 селищах міського типу (смт) проживає 100,9 тис. осіб. Найбільше за чисельністю населення смт Маневичі (10,2 тис. осіб) Маневицького району, найменші – смт Сенкевичівка Горохівського району (1,4 тис. жителів) та смт Рокині Луцького району (1,5 тис. жителів). В 1054 селах області проживає 509,3 тис. осіб. Найбільші села на Волині: с. Раків Ліс Камінь-Каширського району та с. Підгайці і с. Липини Луцького району.

Волинська область є відносно малоурбанізованим регіоном. Відповідно до прийнятої на Україні класифікації міст по їхній людності, в області є лише малі, 2 середніх і 1 велике місто, у якому проживає 20,3% населення всієї області і 39,2% міського населення. Міста належать до багатофункціональних, тому що одночасно виконують декілька функцій: адміністративну, промислову, транспортну, навчальну, культурну, наукову. Це такі міста, як Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Нововолинськ.

Щодо механічного руху населення, то міграційне сальдо у Волинській області є від'ємним і в 2006 р. склало 514 чоловік. За основними напрямками переважає міжрегіональна міграція. У розрахунку на 1000 жителів і Волинській області у 2006 році прибуло 19,0 чоловік, вибуло 19,5 чоловік, отже, сальдо складає 0,5 чоловік.

В міжрегіональній міграції брало участь 5428 вибулих та 5275 прибулих. Скорочення населення за рахунок міжрегіональної міграції складає 0,1 чоловік на 1000 жителів. Основний потік мігрантів з Волинської області спрямований за межі України (табл. 2).

Найбільші скорочення населення характерні для Любешівського, Маневицького, Ківерцівського районів. Суттєво збільшилася кількість жителів за рахунок внутрішніх міграцій у Луцькому районі.

Аналізуючи ситуацію на регіональному ринку праці можна побачити, що у 2006 році в господарстві Волинської області було зайнято 430,2 тисяч чоловік, у т.ч. в сільському, лісовому та рибному господарстві – 123,2 тисяч чоловік.

Таблиця 2.

Основні напрямки міграції населення в 2006 році

	Осіб			На 1000 жителів		
	Число прибулих	Число вибулих	Скорочення (-)	Число прибулих	Число вибулих	Скорочення (-)
Всі потоки міграції	19749	20263	-514	19,0	19,5	-0,5
У межах України	19304	19457	-153	18,6	18,7	-0,1
внутрішньорегіональна міграція	14029	14029	-	13,5	13,5	-
міжрегіональна міграція	5275	5428	-153	5,1	5,2	-0,1
За межі України	445	806	-361	0,4	0,8	-0,4
країни СНД	355	477	-122	0,3	0,5	-0,2
інші країни	90	329	-239	0,1	0,3	-0,2

Чисельність робочої сили у Волинській області зменшується. Зменшення чисельності зайнятих в основних сферах регіонального агропродовольчого ринку є закономірними і очікуваними. Причинами цього є скорочення чисельності населення працездатного віку; економічна криза у сільському господарстві та харчовій промисловості; важкі умови праці в сільському господарстві; низька оплата праці; низький рівень розвитку соціальної інфраструктури у сільській місцевості [3].

Рівень зайнятості населення Волинської області складає 91,2%. Найвищим він є у віковій групі 30-50 років (понад 80%). Рівень зайнятості міського населення вищий (52,4%), ніж сільського (47,6%). Вищим є рівень зайнятості у чоловіків (50,9%), у жінок він нижчий (49,1%). Найвищий рівень зайнятості в обласному центрі – Луцьку, у містах Ковель та Нововолинськ., де розміщені промислові підприємства, розвинутий малий і середній бізнес, функціонує достатня кількість об'єктів соціальної сфери.

В 2006 році на Волині було зареєстровано 41,5 тис. безробітних. Рівень зареєстрованого безробіття складає 3,1% і був вищим порівняно із середньоукраїнським значенням (2,7%). Дуже високий рівень зареєстрованого безробіття у Старовижівському, Турійському, Шацькому районах (від 6,4% до 6,9%). Значний рівень зареєстрованого безробіття у Любомльському, Ратнівському, Рожищенському та Локачинському районах (понад 4,1%). Найнижчий рівень безробіття у містах Луцьку та Ковелі, а також Луцькому, Маневицькому, Любешівському, Камінь-Каширському та Ківерцівському районах.

Рівень безробіття, визначений за методологією МОП, у 2006 році складає 8,8%, у т.ч. серед жінок – 7,0%, а чоловіків – 10,1%. Найвищим він є у вікових групах від 16 до 30 років (37,3%) і від 40-49 років (34,8%).

Основними причинами безробіття у Волинській області є скорочення виробництва та за власним бажанням.

Співвідношення попиту і пропозиції робочої сили характеризує показник навантаження на одне вільне місце. В цілому у Волинській області він складає від 6 до 11 чоловік. Дуже високим є навантаження на одне вільне робоче місце у Любешівському районі - 34 чоловіки, тобто у 6 разів більше, ніж в середньому по області, Шацькому (31 чоловік), Старовижівському (30 чоловік), Рожищенському (понад 28 чоловік) районах. Найнижчі показники навантаження на одне вільне місце мають міста Луцьк, Ковель, Нововолинськ, а також Камінь-Каширський, Ковельський, Луцький, Маневицький та Локачинський райони (менше 5 чоловік).

Однак не завжди наявні вільні місця співпадають з потребами в них безробітних.

В 2006 році в сільському господарстві Волинської області було зайнято 25,5 тисяч найманих працівників, у харчовій промисловості – 11 тис. чоловік. Порівняно з 2000 роком кількість найманих працівників на підприємствах сільського господарства зменшилася в 3,1 рази, а в харчовій промисловості – залишилася стабільною. 8,0% найманих працівників у сільському господарстві отримують пенсію (всього в області частка працюючих пенсіонерів складає 11,8%). В сільському господарстві області частка задіяних пенсіонерів є незначною. 24,3% найманих працівників у сільському господарстві мають вік від 15 до 34 років. Більшість молодих людей віддають перевагу зайнятості в інших галузях господарства, а не в сільському господарстві.

Суттєвим чинником функціонування регіонального агропродовольчого ринку є рівень розвитку транспортної мережі та забезпеченість транспортними засобами і засобами зв'язку різних його секторів.

В транспортну систему області входять: залізничні, автомобільні, трубопроводні мережі. Протяжність залізниць – 621 км, найбільший транспортний вузол ст. Ковель.

Основним видом транспорту, який обслуговує потреби агропродовольчого ринку Волинської області є автомобільний. Загальна довжина автомобільних доріг в області становить 6199,0 км, з яких з твердим покриттям – 5728,9 км. Густота мережі автомобільних доріг з твердим покриттям в розрахунку на 1000 км² складає 283,6 км. Середня відстань перевезення однієї тонни вантажів транспортом – 160,6 км.

У мережі автошляхів області чітко розмежовуються магістральні і місцеві шляхи. Шляхи міжнародного значення становлять 9,2% загальної протяжності області і 7,3% шляхів державного значення, решта (83,5%) припадає на шляхи місцевого значення.

До основних автомагістралей області, які мають міжнародне і державне значення належать: Київ-Луцьк-Брест; Брест-Луцьк-Дубно-Тернопіль-Чернівці; Ковель-Луцьк-Львів; Ковель-Нестерів; Рівне-Луцьк-Устилуг-Грубешів (Республіка Польща); Київ-Коростень-Сарни-Ковель-Варшава (Республіка Польща). Найважливіше значення має автомагістраль Київ-Луцьк-Брест, оскільки вона з'єднує область з центральними, південними і східними областями України і Республікою Білорусь. Це найбільш вантажо- і пасажиронапружена автотранспортна магістраль області. Другою за значенням є автомагістраль Ковель-Луцьк-Львів, яка забезпечує зв'язок області із західними і південно-західними областями України. Автомобільні магістралі Ковель-Хелм-Варшава і Володимир-Волинський-Устилуг-Грубешів-Замость забезпечують транспортні зв'язки області з Республікою Польща і країнами Центральної і Західної Європи [1].

Експлуатаційна протяжність залізниць на території області залишається стабільною і становить 604,1 км. Густота залізниць складає 29,9 км на 1000 км² території. На долю автомобільного транспорту приходиться 44,7% перевезень вантажів області. На долю залізничного транспорту припадає 54,3% від усіх перевезень вантажів області.

За останні роки перестали існувати такі види транспорту як авіа та судноплавний. Перш за все це пов'язано з економічними проблемами.

У Волинській області надаються послуги різноманітними видами зв'язку: поштовим, телеграфним, телефонним, телевізійним, радіозв'язком, комп'ютерним

та мобільним. Найбільші доходи підприємства зв'язку отримують від надання послуг телефонного міжміського, міського і сільського зв'язку та мобільного зв'язку.

Населення області в цілому недостатньо забезпечене домашніми телефонними апаратами. Лише 48 із 100 сімей мають їх в себе дома.

Загальна монтована ємність АТС на телефонній мережі області становить 192679 номери. У Волинській області збудовані вузли доступу до мережі Інтернет.

В сучасних умовах функціонування регіонального агропродовольчого ринку особливо значення набуває фінансовий чинник. У 2006 році в сільському, лісовому та мисливському господарстві Волинської області 39,5 % підприємств були збитковими. Рентабельність в сільському, лісовому та мисливському господарстві становила 5,9%. Рентабельність діяльності підприємств харчової промисловості складала 4,4%. В цілому видатки на сільське, лісове і мисливське господарство в бюджеті Волинської області складають лише 0,1% і є недостатніми.

Висновок. Ефективність функціонування регіональних агропромислових комплексів визначається ступенем виконання ними тих завдань, які визначаються аграрною політикою держави. Однак специфічні природнокліматичні, соціальні, економічні, екологічні умови та особливості функціонування регіональних агропродовольчих ринків створюють основу для об'єктивних відмінностей в розвитку сільського господарства й АПК в різних регіонах. Відповідно до місцевих умов формується галузева і виробнича структура, система оптимізації та кооперування форм власності і господарювання, механізм міжгалузевих та внутрігалузевих відносин управління.

Сучасні соціально-економічні процеси у Волинській області двояко впливають на функціонування регіонального агропродовольчого ринку. З одного боку, значний попит населення на продовольство, низький рівень його зайнятості, достатнє транспортно-комунікаційне освоєння території у поєднанні з природо-екологічними чинниками спонукають до подальшого розвитку агробізнесу. З іншого боку, недостатнє фінансування агробізнесу, „непрестижність” сільсько-господарської діяльності в поєднанні з недосконалістю проведення аграрних реформ є лімітуючими чинниками функціонування агропродовольчого ринку регіону.

1. Єврорегіон Буг: Волинська область // За ред. Б.П. Клімчука, П.В. Луцишина, В.Й. Лажніка. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ ВДУ ім. Л. Українки, 1997. 2. Іванух Р.А. Аграрна економіка і ринок. – Т.: Економічна думка, 2003. – 256 с. 3. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998. – 416 с. 4. Регіональні агропромислові комплекси України / П.П. Борщевський, В.О. Ушкаренко, Л.Г. Чернюк. – К.: Наукова думка, 1996. – 261 с. 5. Статистичний щорічник. Волинь – 2006. – Луцьк, 2007. – 556 с.

Modern social and economical processes in Volyn region influence on functioning of regional agricultural market in two ways. In one side, great supply on foodstuffs, low level of population's employment, enough transport and communication developing with nature-ecological factors induce to further agrobusiness development. In another side, insufficient financing agrobusiness, "non-prestige" of agricultural activity and imperfect agrarian reforms are limited factors of regional agricultural market functioning.